

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.101.+338.242

Кутузова М.М.

кандидат економічних наук,
старший викладач,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості формування регіональної політики та її роль у забезпеченні економічної безпеки України. Визначено методологічні підходи, напрями та інструменти державного регулювання регіональної політики як складової економічної безпеки. Окреслено основні негативні наслідки та загрози економічній безпеці в регіонах за умови децентралізації. Показано взаємозалежність зв'язок між економічною безпекою регіону та держави. Запропоновано шляхи підвищення регіональної економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, державне регулювання, регіони, національна економіка, економічна безпека регіону.

Вступ. В умовах зростаючої глобальної взаємозалежності перед кожною країною виникає питання про те, як знайти оптимальне співвідношення між «відкритістю» економіки та захистом національних інтересів. Це питання актуальне також для України. Сучасна економічна ситуація в нашій державі формується таким чином, що будь-який учасник господарської діяльності внаслідок значного збільшення взаємної залежності на всіх рівнях не може забезпечити ефективне вирішення своїх економічних та соціальних проблем без вирішення проблеми безпеки.

Перехід до нових форм господарювання децентралізації державного управління в умовах суперечливості правової бази, відсутності науково обгрунтованої концепції реформ, зниження рівня якості життя людей та інерційності мислення спричинив виникнення цілої низки проблем, загострення яких висуває на перший план проблему формування стійкого та економічно безпечного народного господарства.

Інтерес до проблеми економічної безпеки безпосередньо пов'язаний з об'єктивною необхідністю забезпечення повноцінної участі країни у світовій глобалізації. Колізія полягає в тому, що процеси глобалізації нині відбуваються за певною «західноцентричною» (і навіть «американоцентричною») моделлю, в рамках якої Україна займає другорядне положення однієї з багатьох країн, змушених приймати умови, які утворюються під впливом країн-лідерів, а також адаптуватися до цих умов.

Проблема забезпечення економічної безпеки України ускладнюється поєднанням значних внутрішніх

проблем (корупція, олігархізація, збідніння основної маси населення, анексія Криму, бойові дії на території України), пов'язаних з труднощами перехідного періоду до євроінтеграції, з не менш великими проблемами зовнішнього плану, пов'язаних з протиріччями процесу глобалізації. Виявлення загроз безпеці й обгрунтування шляхів їх нейтралізації представлені загальнометодологічним імперативом розвитку вітчизняних економічних досліджень за всіма пріоритетними напрямками.

Аналіз останніх наукових досліджень. Доводиться констатувати той факт, що проблема безпеки національного господарства та її регіонів є однією з мало розроблених в економічній науці, а особливо в теоретико-методологічному аспекті.

У сучасній зарубіжній науці економічна безпека вивчається в контексті двох самостійних течій, а саме теорії катастроф (К.А. Існард, К. Зіман, Т. Олива, Е. Ласло, Г. Колат, І. Касетті, В. Пилипенко та ін.) і теорії ризиків (Р. Дембо, Р. Кеске, Дж. Кларк, К. Ерроу та ін.). Однак є незначна кількість робіт, в яких автори безпосередньо досліджують нашу проблему (А. Вестінг, В. Кебле, У. Альбрехт).

Необхідно підкреслити, що питанню забезпечення економічної безпеки вітчизняні вчені стали приділяти увагу лише на початку 90-х років в умовах докорінної трансформації соціально-економічних основ життєдіяльності країни.

Дослідження в галузі регіональної економічної безпеки здійснюють В. Геєць, Т. Клебанова, О. Черняк, А. Куклін, О. Романова, А. Скопін, А. Татаркін та інші вітчизняні науковці.

Значна кількість авторів дотримується моністичного підходу, пов'язуючи проблеми економічної безпеки з існуванням та поширенням тіньової економіки, корупції та інших явищ криміналізації суспільства (Дж. Гордон, Ф. Ковелл, Л. Косалс, Ю. Латов, В. Полтерович, В. Радаєв, А. Сантос).

Для досліджень цих вчених характерні традиційні підходи до аналізу економічної безпеки як складової частини національної безпеки. Вони мають виражений конкретно економічний характер, не розкривають можливості нелінійної динаміки та поліфуркаційності розвитку й еволюції. Особливо серйозним недоліком, на нашу думку, є те, що в роботах, присвячених різним аспектам економічної безпеки, залишається слабо вираженим політико-економічний підхід до її проблем. Не представлений аналіз сутності, змісту, типів, принципів та закономірностей відтворення економічної безпеки.

Відсутність в економічній теорії системного уявлення про економічну безпеку означає, що методологічні проблеми цього явища заслуговують на особливу увагу та повинні розглядатись як відносно самостійний клас проблем.

Аналіз наявних точок зору на економічну безпеку дає змогу стверджувати, що сьогодні передчасно говорити про існування цілісної системи поглядів на роль та місце економічної безпеки в загальній структурі соціальних явищ, визначеної на рівні фундаментальних концепцій сучасної науки. Досі відсутня єдність в розумінні сутності економічної безпеки, що задається на рівні її закономірних властивостей, функцій, схем розвитку та причин виникнення. У площині досліджуваного явища дискусійними залишаються макроаспекти економічної безпеки, проблеми джерел виникнення загроз і чинників розвитку економічної безпеки, а проблема відтворення економічної безпеки є принципово новою для економічної науки, оскільки дослідження в цій галузі досі часу не проводилось.

Мета статті полягає в дослідженні концептуальних проблем регіональної політики та її ролі в забезпеченні економічної безпеки України в умовах децентралізації та ведення гібридної війни.

Викладення основного матеріалу. Функції держави включають адекватність заходів захисту національних інтересів реальним та потенційним загрозам, додержання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємну відповідальність, чітке розмежування повноважень органів державної влади. Пріоритетами національних інтересів України виступають положення державного управління як самостійного напрямку та способи його досягнення. Головним з пріоритетних національних інтересів є створення громадянського суспільства, підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини. Досягнення мети залежить від здійснення державою своїх обов'язків щодо створення самодостатньої соціально орієнто-

ваної ринкової економіки, збереження та підвищення науково-технічного потенціалу, досягнення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності.

Основні положення регіональної політики нерозривно пов'язані із загальнодержавною концепцією та є її складовою частиною.

Аналіз соціально-економічної ситуації в Україні показує, що причини загроз її економічній безпеці мають яскраво виражений регіональний характер. Вони диференційовані за глибиною економічної кризи, рівнем безробіття, заборгованості по заробітній платі, соціальним допомагам тощо. Вирішенню багатьох соціально-економічних проблем перешкоджає невідповідність повноважень регіонів, податкова й бюджетна системи, велика кількість необґрунтованих та кон'юктуронаданих податкових, митних та інших пільг. Країну накрили корупція та криміналізація. Все це ускладнюється зростаючою диспропорцією в економічному розвитку регіонів та рівні життя населення. Саме тому більшість заходів забезпечення як економічної, так і національної безпеки країни загалом має регіональний характер, оскільки виникаючі загрози пов'язані з певними територіями, а їх наслідки впливають на інші регіони та на всю країну. Таким чином, подальший соціально-економічний розвиток держави в умовах децентралізації безпосередньо залежить від її правильної регіональної політики, яка має брати до уваги національно-культурні, соціально-демографічні, природно-кліматичні, господарські відмінності та історичні особливості розвитку суб'єктів України.

З огляду на необхідність забезпечення економічної безпеки України загалом та регіонів зокрема державна регіональна політика покликана вирішити двосдине завдання. З одного боку, вона має сприяти розвитку інтеграційних процесів, спрямованих на зміцнення української державності, а особливо економіки, а з іншого боку, вона повинна забезпечувати регіональну самостійність, локалізувати регіональні загрози, зберігати соціально-економічну стабільність в регіоні. Цей процес не може бути безболісним з низки причин.

По-перше, перехід від методів регулювання загальнодержавної економіки до методів регіонального регулювання збільшив кількість депресивних, кризових та відсталих суб'єктів, не конкурентоспроможність їх виробництв та відтік населення.

По-друге, спад виробництва децентралізує систему управління, викликає нерівномірний розвиток економіки та соціальної сфери багатьох регіонів. За десять років (2006–2016 роки) збільшився розрив у виробництві промислової продукції на душу населення між регіоном-лідером і регіоном-аутсайдером майже в 4 рази (з 1:2,4 до 1:8,2) [3].

По-третє, до небезпечних меж посилюється економічне відокремлення окремих регіонів, зросла натуралізація господарств, а особливо в умовах розвитку товарного бартеру. В результаті цього багато прикордонних зон (Волинська, Львівська, Закарпатська, Чер-

нівецька області) адаптувались до світової економіки більше, ніж до національної.

По-четверте, не реалізується повною мірою конституційний принцип рівноправності суб'єктів України у відносинах з центральними органами державної влади, а особливо в соціально-економічній сфері.

По-п'яте, спостерігається надмірна концентрація продуктивних сил торгово-промислового та банківського капіталу в небагатьох високо урбанізованих зонах та найбільших містах України, зокрема в Києві, Харкові (донедавна Донецьку).

По-шосте, активізується регіональний сепаратизм, основою якого є територіальна диференціація рівнів соціально-економічного розвитку регіонів України, який збільшився за останні роки й набув великого поширення в регіонах з багатими паливно-сировинними ресурсами.

В умовах, що склалися, пріоритетними напрямками державної регіональної політики, що відповідає інтересам економічної та національної безпеки, повинні стати створення єдиного економічного простору як основи формування громадянського ринку; зміцнення територіальної цілісності та державного суверенітету України з огляду на принципи демократизму, зростання економічного суверенітету регіонів, їх самодостатності; розроблення нової стратегії економічного районування щодо укрупнення, визначення оптимальних територіальних пропорцій у розвитку економіки; ефективне розмежування повноважень між центром і регіонами, а особливо в економічній та бюджетно-фінансовій сферах, що виключає виникнення конфліктних ситуацій; вдосконалення загальнодержавних відносин, підпорядкування інтересам соціальної, етнічної, бюджетно-податкової політики України.

Процес вдосконалення та зміцнення загальнодержавних відносин стикається з необхідністю вирішення проблеми «нового устрою децентралізації». Можна виділити такі основні напрями, які формують зміст цієї проблеми:

- концепція укрупнення регіонів, що передбачає скорочення числа адміністративно-територіальних суб'єктів України, насамперед тих, які мають достатній економічний потенціал;
- концепція розвитку й зміцнення горизонтальних зв'язків в Україні на основі формування та розширення міжрегіональної інтеграції.

На думку багатьох фахівців, під час розгляду моделей «нового устрою децентралізації» особливу увагу слід приділити саме питанням міжрегіональної інтеграції в межах асоціацій економічної взаємодії суб'єктів України. Щодо концепції укрупнення областей, то її реалізація істотно ускладнена цілою низкою обставин.

Економічна інтеграція областей є обов'язковою умовою функціонування загальноукраїнського ринку. Однак в умовах кризи, втрати частини українських територій та гібридної війни на Донбасі виникли негативні прояви регіоналізму. Окремі регіони, зокрема

регіони, наділені природно-сировинними ресурсами або вигідним географічним розташуванням, прагнуть до однобічного використання переваг від їх пільгового експорту для отримання податкових надходжень понад тих, що встановлені законодавством, адміністративного запровадження власних цін на продукцію тощо.

Звідси випливає необхідність розроблення територіально диференційованої політики держави для того, щоб створити для регіонів приблизно рівні умови для виходу на ринок зі збиттям заходів прямого та своєчасного регулювання, включаючи різні форми державного програмування та прогнозування. Одне з центральних питань управління соціально-економічним розвитком країни полягає в проблемі зміцнення фінансової самостійності та самодостатності областей на основі принципів бюджетної політики в умовах децентралізації. Причому центр передбачає підвищення ролі територіальних бюджетів у системі державних фінансів країни, наділення достатньою владою та необхідними фінансовими ресурсами кожного рівня для реалізації повноважень, забезпечення єдності фінансово-бюджетної та податкової системи України під час укладання угод та взаємин із центральними органами влади та іншими суб'єктами господарювання в державі.

Практично всі області України стикаються з безліччю гострих та складних проблем, а саме економічних, соціальних, етнічно-політичних, екологічних, які більшою чи меншою мірою спровоковані кризою та децентралізацією. До найважливіших з них відносять економічну реінтеграцію регіонів, стан транспортного комплексу, регіональний монополізм, регіональні економічні кризи тощо. Однак основною проблемою є формування нових відносин між регіонами. Для цього повинні бути вирішені питання подолання сепаратизму, що веде до руйнування сформованого соціально-економічного простору, сировинних, товарних та інформаційних потоків; розвитку відсталих регіонів; формування нових центрів регіонального розвитку.

До основних критеріїв, що характеризують інтереси регіону в галузі економічної безпеки, які відповідають головним напрямкам регіональної економічної політики, відносяться здатність економіки регіону функціонувати в режимі розширеного відтворення; величина межі критичної залежності економіки від імпорту найважливіших видів продукції, енергії, палива, сировини, виробництво яких не може бути організовано в країні на необхідному рівні; державний контроль за ресурсами територій; стійкість фінансової системи регіону, підтримку й розвиток інноваційного та інвестиційного потенціалу; збереження економічної єдності в регіоні; забезпечення необхідного рівня державного регулювання економічних відносин з метою формування умов для нормального функціонування ринкової економіки.

На жаль, особливості регіонального розвитку економіки України та регіональні інтереси не були взяті до уваги під час вироблення цілей та заходів реформування, що привело до загострення дезінтеграційних

процесів. В таких умовах необхідно орієнтуватись не на ідею «вільного ринку», спрямованого на отримання бажаного суверенітету від центру, а на умови, які не допустять перетворення історично сформованих економічних відмінностей між регіонами на непримиренні політичні й економічні протиріччя між ними. Для цього потрібно правильно визначити територіально-регіональну систему реалізації економічної політики.

Формування загальнодержавної регіональної політики мало б розпочатися зі встановлення загальних цілей розвитку економічного простору України та визначення стратегії соціально-економічного розвитку країни. На їх основі встановлюються і доводяться до регіонів загальноекономічні, міжрегіональні та міжгалузеві пропорції, які розглядаються як сукупність загальнодержавних та регіональних прямих і непрямих регуляторів загальноукраїнського ринку, що орієнтують зусилля всеукраїнського та регіонального управління на досягнення вибраних цілей шляхом найбільш ефективного використання загальнодержавних і регіональних ресурсів. Система міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків спрямована на:

- укладення міжрегіональних економічних угод щодо постачання найважливіших видів промислової та сільськогосподарської продукції;
- цільові програми за найбільш важливими соціально-економічними проблемами та напрямками НТП, які мають міжрегіональний характер;
- систему заходів з підтримки фінансово-кредитного ринку регіону та розвитку його фінансової інфраструктури.

Регіоналізація економічної політики пов'язана із самовизначенням територій, урахуванням їх специфіки в реалізації структурної, інвестиційної та соціальної політики на основі спеціальних програм розвитку з переносом реформ на регіональний рівень (підприємництво, соціальне забезпечення економіки тощо). Регіони повинні самостійно вирішувати питання освоєння та використання природних ресурсів, розвитку торгівлі, сфери послуг, інфраструктури регіонального та локального значення, використання нерухомості, підтримання правопорядку, вдосконалення соціальних форм культури, освіти й охорони здоров'я. При цьому необхідно зберегти єдиний соціально-економічний простір, що забезпечує безперешкодне переміщення товарів, сировини та трудових ресурсів [2]. Аналіз показує, що неувага до ролі регіонів є однією з причин негативних результатів ринкових перетворень.

Система міжрегіональної інтеграції спрямована на формування ефективного механізму горизонтальної взаємодії регіонів, розвиток територіального поділу праці, створення єдиного ринкового простору, попередження розпаду міжрегіональних зв'язків.

Однією з умов розвитку ринкових відносин є організація міжтериторіальних економічних зв'язків. Вони можуть здійснюватися в різних напрямках, а саме між центром і суб'єктами держави, між регіонами без посередництва центру, між регіонами та зарубіжними дер-

жавами. Основними формами всіх зв'язків в умовах ринку є матеріальний товарообмін результатами своєї праці, взаємовигідне виконання робіт і послуг, спільне проведення регіонами робіт виробничого та невиробничого характеру, розвиток міжрегіонального туризму, здійснення однакової регіональної політики, створення спільних підприємств, залучення іноземного капіталу, використання зарубіжної техніки й досвіду роботи.

В умовах ринку особливо важливим є пристосування до структури споживчого попиту, створення ресурсів споживання, підвищення конкурентоспроможності та розширення ринку збуту регіональної продукції.

Криза в економіці говорить про наростаючі протиріччя у відносинах між окремими регіонами, оскільки не всі з них однаково готові до ринкових відносин. Багато регіонів через нерозвиненість економіки тяжіють до замкнутих систем і створюють регіональні ринки, обслуговуючи тільки місцеві підприємства та населення. Інші ж суб'єкти держави, які мають розвинену промисловість, хоча й дотримуються принципів відкритої економіки, часто вважають за краще постачати свою продукцію не на внутрішній ринок України, а за кордон, активно використовуючи фактор нееквівалентної продуктової оборотності гривни. В цьому й полягає основна проблема міжрегіональної інтеграції: регіони шукають більш вигідні ринки збуту своєї продукції за межами країни, а іноді це спричиняє дискримінацію інтересів національних суб'єктів на території України. Таким чином, велика різниця економічних, природно-географічних та соціальних умов регіонів України виключає уніфікований підхід до проведення економічних реформ, орієнтованих на середні умови, вимагає проведення гнучкої регіональної політики з урахуванням особливостей кожного суб'єкта держави.

Успіх економічної реформи в Україні неможливий без поєднання різноманітних підходів до вирішення проблем в окремих регіонах та єдності принципів функціонування ринку на всій території країни.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо, що територіальна регіональна політика як баланс інтересів реалізується в такий спосіб.

По-перше, через ставлення регіонів до державних інтересів загалом і до центру зокрема (до органів державної влади). Найбільше значення в цьому діалозі інтересів мають два аспекти відносин:

- ставлення територіальних суб'єктів України до розмежування повноважень регіональних органів та органів державної влади;
- ставлення суб'єктів центральної влади до об'єктів спільного володіння й повноважень центральної влади та її суб'єктів.

По-друге, через міжрегіональні та міжнародні відносини суб'єктів України. Ми бачимо, що регіони шукають такі форми міжрегіональних зв'язків, які б дали їм змогу проводити певною мірою незалежну від центру соціально-економічну політику. Ці зв'язки слід розглядати як систему економічних відносин регіонів,

які формуються й розвиваються в процесі функціонування суспільного виробництва. Ця система обумовлена поділом та спеціалізацією суспільної праці, розміщенням продуктивних сил та природно-географічними умовами.

По-третє, через вибір довгострокової моделі та середньострокової стратегії економічного розвитку.

Відзначимо, що на вибір моделі впливає наявність регіональних ресурсів для відтворення благ, необхідних для задоволення матеріальних та духовних потреб. Проте практично всі регіони мають свій діапазон засобів для самовиживання на основі власного народногосподарського комплексу та його відтворювальних можливостей.

Список літератури:

1. Варналій З., Буркальцева Д., Сасенко С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Київ: Знання України, 2011. 299 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. Варналія. Київ: НІСД, 2007. 768 с.
3. Держстат України, 1998–2017 роки. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.htm.
4. Варналій З., Онищенко С., Маслій О. Механізм попередження загроз економічній безпеці України. Економічний часопис – XXI. 2016. № 159. С. 21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2016_159_5.
5. Стратегія національної безпеки України на 2010–2015 роки. URL: <http://www.cirs.kiev.ua/cs/en/home/98-2010-2015-.html>.

РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И ЕЕ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности формирования региональной политики и ее роль в обеспечении экономической безопасности Украины. Определены методологические подходы, направления и инструменты государственного регулирования региональной политики как составляющей экономической безопасности. Очерчены основные негативные последствия и угрозы экономической безопасности в регионах при условии децентрализации. Показана взаимосвязь между экономической безопасностью региона и государства. Предложены пути повышения региональной экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государственное регулирование, регионы, национальная экономика, экономическая безопасность региона.

REGIONAL POLICY AND ITS ROLE IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article considers the peculiarities of the formation of regional policy and its role in ensuring the economic security of Ukraine. The methodological approaches, directions, and tools of state regulation of regional policy as a component of economic security are determined. The main negative consequences and threats to economic security in regions under decentralization are outlined. The interdependent connection between the economic security of the region and the state is shown. The ways of increasing regional economic security are proposed.

Key words: economic security, state regulation, regions, national economy, the economic security of the region.